

ÅRSKRÖNIKA

HÖLÖ MÖRKÖ HEMBYGDSFÖRENING

Kyrskolan 153 92 HÖLÖ 08-551 57160

holomorko@telia.com PG 82 65 18-3

2009

Trosa sjukstuga

I bruk från början av 1880-talet till 1976, då den nya vårdcentralen på Tomtaklintområdet togs i bruk.

Årskrönikan innehåller två artiklar som berättar om tiden då Hölö och Mörkö tillhörde Trosa provinsialläkares distrikt.

Numera används lokalen av Trosa kommun i vars källare det finns ett kommunalt arkiv, där det också finns plats för Trosa Hembygdsförening att arkivera bilder och dokument. Bilden är tagen 1975 av Hans Nilsson.

Bilden tillhör Trosa Hembygdsförening.

Innehåll:

<i>Ordföranden har ordet</i>	3
<i>Provinsialläkarberättelser del 1</i>	4
<i>Bilder från det förflutna</i>	7
<i>Bröllop på Lilla Barkarboda</i>	8
<i>Bilder från det förflutna</i>	9
<i>Gubben som försvann</i>	10
<i>Provinsialläkarberättelser del 2</i>	12
<i>Bilder från vår verksamhet</i>	14
<i>Sy föreningsutflykt</i>	16
<i>Mörkö-smedens dotter</i>	17
<i>Hällebygård och gravar i Hölö kyrka</i>	18
<i>Torsten Eriksson på Löten</i>	20
<i>Kyrkorådsprotokollet som försvann</i>	22
<i>Klassfoto</i>	23
<i>Byn Charlottenborg</i>	24
<i>Årsbokstäver—bordstablett</i>	25
<i>Bilder från det förflutna</i>	26
<i>Boktorg</i>	27

Samtligt bildmaterial, om ej annat anges kommer från HBF's arkiv.

Bilagor:

Inbjudan till årsmöte

Verksamhetsberättelsen 2009 med resultaträkning och budget 2010.

PG-inbetalningskort för medlemsavgift 2010

Vårprogrammet 2010

Från redaktionen:

Som ni ser har Årskrönikan fått en ny redaktion.

Sven-Erik Watz har dragit sig tillbaka och Gunilla Follin flyttar till annat län.

Redaktionen önskar båda allt väl inför framtiden.

Och vi fortsätter lite i samma stil, så ni känner igen er. Vi efterlyser fler artiklar om sånt, ni har upplevt, hört om, för det är medlemmarna som gör tidningen!

Copyright©HölöMörköHembygdsförening

Ansvarig utgivare: Torsten Eriksson

Redaktör och layout: Ankie Schipper med Susanne Bergholtz som påhejare.

ISSN 1101-7228

Valberedningen

söker intresserade till styrelseposter i Hembygdsföreningen.

Många olika kunskaper behövs.

Kanske du bara vill jobba med några speciella frågor och ingå i en arbetsgrupp, vara adjungerad till styrelsen ibland?

Hör av dig till Söve Åkerlund

tel 551 591 02

Ordföranden har ordet

Tiden går och det är dags att förnya ordförandeposten i hembygdsföreningen. Hölö Hembygdsförening startades av Ivar Högström 1975-76, föreningens förste ordförande. Jag var med i den studiecirkel 1974 som lade grunden till föreningen. Harry Sandberg, Einar Eriksson, Carl Erik Jonsson och Torsten Eriksson i nämnd ordning har varit styrelseordförande.

På åttiotalet ändrades namnet till Hölö Mörkö Hembygdsförening emedan intresset ökade bland mörköfolket att få del av "det som händer i bygden".

Jag tog över efter Carl Erik Jonsson, som var en handlingskraftig man, men som gick bort hastigt. Han tog vara på de möjligheter som stod till buds. Det gällde arbetskraft till yttre och inre renovering av våra lokaler, iordningsställande av våra samlingar, dokumentation m.m.

Ett decennium har nu passerat sedan jag fick den äran att vara föreningens ordförande. I mars 2010 flyttar jag och Gunilla till annan ort. Lantbruket på Lötén Mörkö har drivits av min familj sedan 1947, då jag som 11-åring kom till ön. Många är de minnen från både bygden och framförallt personerna här på ön, som etsats sig fast hos mig.

Nu har en era gott ur tiden. Arrendebönderna på Mörkö har blivit uppsagda, varför det i min ålder känns bra att sluta, trots att annat löfte givits tidigare för en fortsättning för familjen. Här på Mörkö har vildsvin och hjortar tagit över alltmer.

Hembygdsföreningen består, men tyvärr är lokalfrågan inte löst än. Jag hoppas dock att "de som bestämmer" tar sitt förnuft tillfång och ser till att lokalerna med alla utställningarna får tillhöra bygdens folk. Hembygdsföreningen har arbetat för detta under alla år.

Föreningsaktiviteterna har under den senare tiden varit något dalande, men så är det för det flesta föreningarna just nu. Nya tag efterlyses för att blåsa liv i aktiviteterna.
Styrelsen välkomnar alla förslag till idéer, må vara ute eller inne.

Tack för mig

Torsten Eriksson

Provinsiälläkarberättelser del 1:

Sammanställt från provinsiälläkarberättelser i Vård- och omsorgshistorisk databas av Bo Öberg.

Förr i världen fanns det knappast några läkare ute i socknarna, om man inte räknar de livmedikusar som den rika adeln kunde hålla sig med. Det var barnmorskorna som fick representera läkekonsten bland folket. Jordemödrar har förmodligen funnits i alla tider, och redan på 1600-talet började ett barnmorskeväsende organiseras.

Det kanske inte var någon större förlust att det inte fanns läkare att tillgå. På den tiden var det ofta farligare att gå till en läkare än att inte göra det. Men under 1700-talet inrättades i alla fall ett system med provinsiälläkare i riket. Distriktet var då väldigt stort, i Sörmland fanns en provinsiälläkare i Nyköping och en i Strängnäs:

"År 1764 förordnades en Provincial Läkare på stat för hela Nyköpings Län med station i Nyköping. Vid 1765 års Riksdag beslöts att Länet skulle fördelas uti 2:ne Provinc. Läkare district nem. 1 för Konga Dömets 5 härader med station i Nyköping och 1 för Lifgedingets 5 härader med station i Strängnäs"

Senare fick Trosa en stadsläkare, och 1859 fick vi en provinsiälläkare i Trosa. Dennes distrikt bestod av Trosa stad och landsförsamling, Mörkö, Hölö, Vagnhärads, Västerljungs och Bälinge socknar samt Torsåker och Lästringe.

Provinsiälläkarna lämnade varje år en rapport över hälsotillståndet i sitt distrikt. Somliga skrev knapphändigt och avhände sig knappast mer än bara statistik över sjukdomar, medan andra var mer flyhänta och skrev små uppsatser i skilda ämnen. Tack vare dessa kan vi bilda oss en liten uppfattning om hur folk hade det i Hölö och Mörkö under andra halvan av 1800-talet.

1859 kunde C.A. Rosborg berätta att fattigvården i distriktet var ganska välordnad och att: "Hvarje kommun underhåller eller understödjer sina fattiga efter deras behof; ingen behöfver lida nöd, och ingenstädes träffar man någon bettlande tillhörig någon af districtets socknar. De ständiga fattighjonon underhålles dels genom naturaproducter och contanta medel, som af hemmanen eller församlingsmedlemmarna upptagas, dels af räntemedel å fattigcassorna, och bo dels i fattigstugorna, dels inhysta eller inaccorderade hos andra."

Han lät också meddela att "Utom Åby källa i Hölö socken, som förr lærer varit af allmogen ganska ofta, men nu mera föga besökt, finnes ingen känd helsokälla inom districtet."

Åby källa, numera utdikad. Bilden tagen på 1970-talet.

Gubben som försvann

av Olle Eriksson

Händelsen inträffade den 8/11 1822 vid torpet Lavreten på Mörkö. Torpets senaste innehavarinna, Karin Nilsson, var en mycket intressant person, som bedrev jordbruk på gammalt sätt ända fram till senaste sekelskiftet. Man kan läsa mer om detta i en text av Agneta Uddling som var införd i 2003-års krönika.

Karin Nilsson med kalv

Lavreten ligger ungefär mitt på Mörkö, ca fem km söder om kyrkan, inom Skesa rote. Gården var i äldre tider stor nog att försörja två familjer.

En av mina anfäder, Nils Nilsson, var född vid Nora gård julafton 1742. Han gifte sig vid 23 års ålder med en fyra år äldre änka, Brita Jönsdotter, född vid Tängby. De kom att bo många år vid Lavreten och Nils benämns i ett husförhör som frälsebonde.

En frälsebonde var en bonde som brukade mantalssatt jord som lydde under ett gods eller ett slott. Frälsebonden var närmast att likna vid en arrendebonde under adeln och man betalade för arrendet med pengar/naturprodukter/arbete.

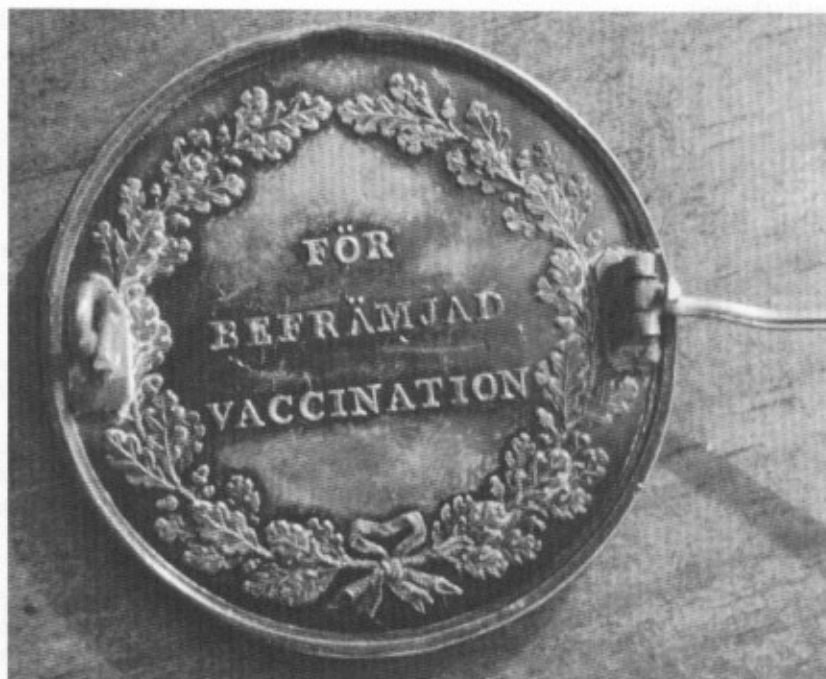
Nils och Brita fick tre barn tillsammans, av vilka endast ett nådde vuxen ålder. Denne som också hette Nils Nilsson efterträdde sedan sin far på gården.

Sommaren 1803 avled hustru Brita av en "tärande sjuka" och sex månader senare, vid jultid, gifte den nu 61-årige Nils om sig med ofärdiga pigan Maja Persdotter som arbetade på gården. Hon var då 35 år gammal. Hon har noterats som "ofärdig från födseln".

Nils och Maja bor kvar vid Lavreten resten av livet, även sedan gården övertagits av sonen .

Efter 200 genomförda vaccinationer fick man en medalj. Exempelvis klockaren R. Sahlfeldt i Hölö erhöill medalj "för befrämjad vaccination" 1845, liksom klockaren N. Andersson på Mörkö som fick sin medalj 1859.

Vaccineringen finansierades genom kollekt. 1888 fick I. M. Isaksson, skollärare i Mörkö, 20 öre per vaccinerad individ i ersättning. Lite bättre ersättning hade samma år barmorskan Inga Gren i Hölö, som fick 25 öre per individ plus en årlig ersättning på 10 kronor.

Den dåliga tillgången på bra dricksvatten orsakade naturligtvis problem. 1858 skrev C.A. Rosborg om gastriska och gastriskt nervösa febrar (d.v.s. tyfus, tyfoidfeber och liknande): "Epidemien varit mest extensiv inom Mörkö socken, der sjukantalet var mer än dubbelt mot alla de öfriga församlingarnas tillsammans. Centrum för epidemien på Mörkö synes hafva varit Nöckna by, belägen på en ganska hög sand- och bergås ungefär midt på ön, och der kort efter hvarandra inträffade inalles 25 sjukdoms- och ett dödsfall.

Sjukligheten uppkom just under det, till följe af den ihållande värmen och torkan, i förtid inträffande och påskyndade skördearbetet, som öfveranstängde landtmannens och arbetsfolkets krafter, och som jemte ovårdsamhet i klädsel efter slutadt arbete och solens nedgång, då man genomvåt af svett skulle svalka sig efter dagens hetta och tunga, och omåttligt njutande af osundt vatten (skärgården är i allmänhet särdeles illa lottade i afseende på dricksvatten, hvilket missförhållande under fjolåret i högst betydlig grad stegrades) torde hafva bidragit att framkalla och underhålla den allmänna sjukligheten."

Den fruktade koleran verkar dock ha förskonat distriktet. Den kända epidemin 1853 passerade obemärkt. 1858 fruktade man det värsta, men kom lindrigt undan: "Emellertid gaf den inträdande marknaden [29-30 oktober] anledning att frukta det värsta; men utom en lumpsamlerska, som tagit quarter i ett torp i trakten af staden, samt en bonde från Mörkö socken, hvilka båda efter hemkomsten från marknaden hastigt insjuknade och afledo i choleraartade symptom, förspordes ibland de marknadsbesökande ingen sjuklighet."

Till slut en liten anekdot från C.A. Rosborg (1859) som slutade någorlunda lyckligt: "En halftannat år gammal bondson från Hölö socken hade den 28 sist. Augusti blifvit af sin 3 årige broder, under lek med en yxa, huggen öfver högra handen så, att lillfingret och ringfingret voro i phalango - metacarpellederna fullkomligt skiljda från den öfriga handen och fasthängde vid densamma endast med en smal hudremsa vid långfingrets ulnarsida. Såret förbands hemma så godt man kunde, och den lille patienten affördes genast derpå till mig, som fann detsamma såsom nyss angifvits. Ehuru med svagt hopp om samman Läkning, gjorde jag dock försök dermed; - sårkanterna sammanhäftades med några saturae circumvolutae och sammanhöllos ytterligare med häftplåsterremсор mellan fingrarna och tvärsöfver handen; - derpå kallvåta kompresser. Försöket lyckades. Tre dagar derefter hade sårytorna så pass tagit ihop, att nålarna kunde borttagas och sammanhållning ske ensamt med häftor. Efter ytterligare några dagar visade sig fortgången af läkningen så gymsam, att patienten - som under tiden vistats i staden - fick resa hem, under föreskrift för föräldrarna om behandlingen. ... Sedan har jag icke återsett eller hört något om honom. Jag har anfört fallet, hufvudsakligen blott såsom ett bevis, bland många, på naturens ovanliga läkekraft hos barn."

Bilder från det förflutna

Det här är stället Ene, där sjuksystem Inga Gren bodde. På förstoringen ses fyra personer, två kvinnor och två barn.

På baksidan av kortet står skrivet: Barnvaccination i Hölö. Inga Gren född 1833. Död 1920. Ene, Hölö.

Tvättgummor från

Stora Åby. Till höger bondmora Augusta Andersson med jungfrur.

Bilden tagen 1930-talet.

Bröllop på Lilla Barkarboda

Av Louise Thor

I Juni kom en inbjudan till ett bröllop mellan Klas Dahlström och Kicki Gunnarsson på Lilla Barkarboda. De tyckte att en representant från hembygdsföreningen skulle vara trevligt att ha med på ett torpbröllop. Jag tackade ja och tog med min man.

Det var sommarens vackraste dag, lördagen den 27 juni 2009. Ca 80 gäster hade samlats framför det lilla torpet för att bevittna vigseln mellan Klas och Kicki.

Det gick inte att hålla tillbaks tårarna när Kicki och Klas, under trädens gröna blad, till Mendelssohns bröllopsmarsch, kom vandrande, hand i hand, på den smala vägen från Skymtet till Lilla Barkarbodas ljugarbänk.

Den borgliga vigseln förrättades av Tore Claeson. Det blev mycket sång och musik. Bruden sjöng en kärlekssång för sin man.

Bo Lindell spelade piano och fiol. Lena Lindell sjöng och spelade piano. Att ställa till med ett bröllop vid ett 1700-tals torp där det varken finns vatten eller el kräver en stor logistisk planering,

I två stora Amerikakoffertar låg massor av is för att hålla mat och dryck kall. De hade engagerat många av sina vänner som hade lagat maten och bakat goda kakor och praliner till kaffet.

Det fanns en husmor, Ulla Nyhlin, som dukade upp ett fantastiskt buffébord. Där fanns laxrullar, marinerad kyckling, mozzarella och tomatsallad, grön-sallad, potatissallad, tabbouleh, chevrébullar, morotsbullar, bönröra, ostinbakadé oliver, humus och vattenmelon. Alla gäster kunde äta och dricka sig mätta.

Mätta och glada, med ett leende cyklade vi hem mot kvällen och kommer aldrig att glömma detta fina torpbröllop på Lilla Barkarboda.

Mörköboken blev deras bröllopspresent från Hembygd-föreningen, Kicki och Klas är nya medlemmar i Hölö Mörkö Hembygd-sförening. De bor inne i Södertälje men på sommaren tillbringar de den mesta tiden på sitt lilla torp.

Klas har hyrt Lilla Barkarboda sedan 2004.

Bilderna är tagna av Hanna Kung, Erik Dufvefjärd och Björn Glasare.

Bilder från det förflutna

Denna bild av Mörkö kyrkan finns i ett vackert vykortsalbum som har tillhört Karin Nilsson från Lavreten. Bilden är tagen 1911. Observera den gamla bänkinredningen, altarljusstakarna och träden vid sidan om altaret. Minns någon att kyrkan såg ut på det viset? Stora renoveringen ägde rum 1933.

Åbykvarn från den tiden kvarnen ännu var i bruk.

Gubben som försvann

av Olle Eriksson

Händelsen inträffade den 8/11 1822 vid torpet Lavreten på Mörkö. Torpets senaste innehavarinna, Karin Nilsson, var en mycket intressant person, som bedrev jordbruk på gammalt sätt ända fram till senaste sekelskiftet. Man kan läsa mer om detta i en text av Agneta Uddling som var införd i 2003-års krönika.

Karin Nilsson med kalv

Lavreten ligger ungefär mitt på Mörkö, ca fem km söder om kyrkan, inom Skesa rote. Gården var i äldre tider stor nog att försörja två familjer.

En av mina anfäder, Nils Nilsson, var född vid Nora gård julafton 1742. Han gifte sig vid 23 års ålder med en fyra år äldre änka, Brita Jönsdotter, född vid Tängby. De kom att bo många år vid Lavreten och Nils benämns i ett husförhör som frälsebonde.

En frälsebonde var en bonde som brukade mantalssatt jord som lydde under ett gods eller ett slott. Frälsebonden var närmast att likna vid en arrendebonde under adeln och man betalade för arrendet med pengar/naturprodukter/arbete.

Nils och Brita fick tre barn tillsammans, av vilka endast ett nådde vuxen ålder. Denne som också hette Nils Nilsson efterträdde sedan sin far på gården.

Sommaren 1803 avled hustru Brita av en "tärande sjuka" och sex månader senare, vid jultid, gifte den nu 61-årige Nils om sig med ofärdiga pigan Maja Persdotter som arbetade på gården. Hon var då 35 år gammal. Hon har noterats som "ofärdig från födseln".

Nils och Maja bor kvar vid Lavreten resten av livet, även sedan gården övertagits av sonen .

Foto: Gidde Ortlér

Lavreten som det ser ut idag, obebott.

Under en period finns det tre "Nils Nilsson" på gården, så det kan inte varit särdeles lätt att skilja dem åt!

Den äldre Nils Nilsson, född 1742, blev för den tiden mycket gammal men antecknas som försvunnen den 8/11 1822. Han återfinns död först efterföljande sommar och begravs på Mörkö kyrkogård i juli 1823. Om jag tolkar texten rätt var han "död ute på marken", således inte drunknad. Jag har funderat över händelsen, vart på Mörkö tog han vägen och varför återfanns han inte långt tidigare? Tyckte han sig vara färdig med livet, eller var han sinnesförvirrad? Vilka ansträngningar gjorde de anhöriga för att återfinna 80-åringen?

Det var i samband med detta som jag besökte dåvarande innehavarinnan vid Lavreten och ställde frågan: "I vilken riktning är det tänkbart att Nils begav sig om han själv ville avsluta sitt liv ute på marken"? Karin Nilsson kunde inte ge mig någon ledtråd, och menade att skogen måste sett anorlunda ut för 180 år sedan. Men också hon tyckte att det var näst intill oförklarligt att de närliggande inte kunnat återfinna Nils tidigare.

Jag får således fortsätta leva i ovisshet om den gamle mannens öde.

En intressant sak i sammanhanget är det förhållandet att bouppteckning efter Nils Nilsson upprättades den 2/2 1823, således drygt fem månader innan kroppen återfanns den 20/7 1823.

Det är denne Nils Nilsson som är min mormors farfars far.

Sollentuna 8/11 2009

Provinsialläkarberättelser del 2:

Sammanställt från provinsialläkarberättelser i Vård- och omsorgshistorisk databas av Bo Öberg.

Barnmorskor

De flesta i allmogen träffade sällan någon läkare. De vände sig i första hand till kyrkoherden eller barnmorskan. Barnmorskorna hade fram till 1819 ett eget skrå. 1829 fick de rätt att använda förlossningstång (om de var utbildade) utan att någon läkare var närvarande, vilket var unikt i världen, eftersom det var så gles med läkare. Varje socken hade en egen barnmorska.

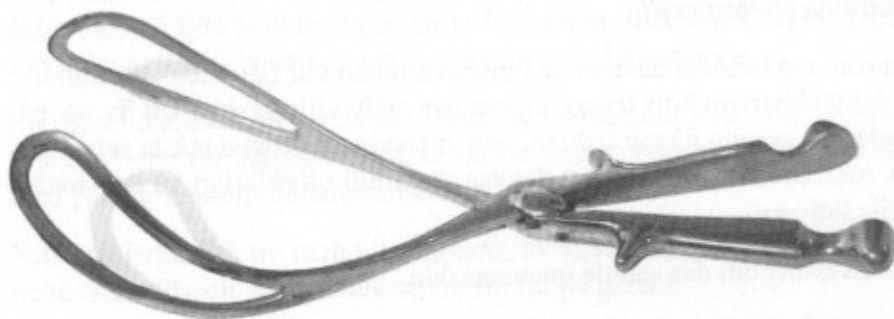
Charlotta Wallin (gift Åström) från Alingsås var Mörkö's barnmorska från 1845 och mer än 20 år framåt. C.A. Rosborg skrev 1859 att hon "åtnjuter förtroende och anseende i socknen, och har i årlig lön omkring 300 R:dr Rusat samt boställe". Bostället var Grönbrink. Hon efterträddes så småningom av Märta Eriksson. Hon hade 1886 "Lön: boställe med planteringsland, 6 tr råg.

Serskild lön från Hörningsholm (mest in natura) hö till 2 kor och dessutom serskildt för hvar förlossning. Anses lågt beräknadt hafva 500 kr i inkomst".

I Hölö avlöste barnmorskorna varandra ganska tätt. 1852 var det hustru Charlotta Christina Liedberg, 1854-58 hustru Norberg. 1859 kom mamsell Annuell (det hade blivit tillåtet för en barnmorska att vara ogift) men sades upp på grund av sjuklighet. 1860

antogs "mademoiselle Emma Sofia Lundqvist. Instrumentexaminerad. Lönevillkor: 150 R:dr Rmt, 2 Tunnor Råg, 5 famnar ved, fri bostad, och frivillig ersättning för hvarje enskild förrättning".

Mamsell Inga Gren var sedan under en längre tid Hölös barnmorska. Hon hade 1886 "Lön 240 kr. 2 tunnor råg, 5 famnar ved samt boställe med planteringsland."

Barnmorskorna hölls alltså med boställe. Enligt 1856 års reglemente hade de bland annat denna skyldighet: "Från sin hemvist må Barnmorska icke aflägsna sig, utan att underätta de hemmavarande, hwarest hon under tiden är att träffa, eller

wid hwad tid hon troligen återkommer. Sådant tillkännagifwande kan äfwen ske genom anslag på dörren."

I sin doktorsavhandling om barnmorskeväsendet skriver Christina Romlid att barnmorskorna blev en viktig länk mellan medicinvetenskaperna och befolkningen och att deras kunskapsområde under början av 1800-talet utvidgades till en rad hälso- och sjukvårdsuppgifter vid sidan av förlossningsvården.

En del provinsialläkare såg detta positivt, men några såg barnmorskorna som konkurrenter. Särskilt negativ var Mortimer Haerén, som 1880 levererade följande tirad:

”Såsom en förberedelse har af undertecknad under lång tid framhållits för allmogen och för de i socknarne mera gällande männen nyttan af aflönade fasta sjukvårdarinnor. Härtill användas visserligen flerstädes barnmorskorne, då deras tid det medgifver, men, detta bruk bör, såsom farligt, så snart möjligt är upphöra; ty det är inte osannolikt att smitta medförts af dessa. De äro dessutom opåräknliga, samt hafva en benägenhet för att förskrifva kurer och åtaga sig vård, som ligger utom deras befogenhet och närmar sig quacksalveri.

Då man af erfarenheten känner, huru stort inflytande dessa halfbildade personer hafva på den måhända ännu lägre stående allmogen, vill det synas, som vore en paragraf, som gåfve läkaren rätt att någon gång för gemensam öfverläggning eller annorstädes sammankalla några eller alla, af stort gagn, icke minst för läkarens närmande till allmogens förtroende, utan underkurer. Som de i allmänhet hafva benägenhet att syssla med medicinsk praktik i bygden, undandra de sig gerna kontroll, och ligger det i deras intresse att – om icke händelsevis salarierade – tillbakahålla anlitaandet af läkaren, och de kunna med ovilligt tal. De kunna mycket skada hans anseende så att han derigenom kan gagna mindre än eljest, om han råkar i onåd hos dessa orakler i bygden.

Quacksalveri kan man i allmänhet icke kalla barnmorskornas lilla fusk i botningskonsten, som består i utdelande af ricinolja, ”smörjor, terpentinemulsion och dyl; ty sådant kan stundom mer gagna, än någonsin skada, annat än genom försummelse att i tid använda den verkliga läkekonstens råd; men berättelsevis har jag erfårit att någon af dem lär kunna ymnigt förse sig, med Roséns bröstdroppar etc. från annat apotek och utöfva en ganska vidsträckt praktik.”

1886 bildades Barnmorskeförbundet, det första kvinnliga yrkesförbundet. Haerén räknar upp flera av deras krav, vilka säger en del om barnmorskornas villkor:

”1:o garanti för utfående af ersättning för hjälp åt fattige, som utgöra flertalet och ofta icke kunna eller vilja ersätta den hos dem oftast besvärligaste hjälpen.

2:o Ersättning för de i förordning anbefallda desinfektionsmedlen, hvilka nu barnmorskan är ålagd att på egen bekostnad tillhandahålla och medföra, utan någon säkerhet för ersättning, som ock oftast uteblifver.

3:o Önskvärdheten af någon pensionering, samt barnmorskans användande till sjukvakterska i församlingen, då hon icke vidare borde i tjensten kvarstå, enär hon under nu varande förhållanden, efter en lifsgerning af mödosam och ansvarsfull art, oftast icke hade annan ålderdoms tillflykt, än fattighuset i perspektiv.

4:o Att, enär med hänsyn till kompetensens olikhet, en vanlig piglön uppginge, förutom fritt vivre, bostad, vedbrand, jemte flere förmoner, till 125 kronor och derutöfver, en minimilön af 300 kronor vore önskvärd jemte bostad, vedbrand och ett planteringsland för den annorlunda kvalificerade barnmorskan.

5:o För bildande af en allmän pensionskassa voro alla villiga, och ansågo möjligt att årligen inbetala 10 Kronor.”

Mortimer Haerén avslutar trots allt med en lyckönskning: ”Enär sålunda intresse för ett framåtskridande i deras yrke syntes märkbart, vore det i hög grad önskvärdt om deras sträfvande kunde verksamt gynnas genom vederbörandes bevågenhet.”

Årets bilder

Vandring på Eriksö där vi såg denna jättegryta Foto: Gunilla Follin

Bosse, Annika och Waltraut på Ringsö Foto: Runo Palmgren

Elsa Tidblad på sin egen utställning: "Två generationer fotografer i Hölö" Foto: Gunilla Follin

Lars, Gustav och Rickie tar en paus på Ringsö Foto: Runo Palmgren

Invandrarkvinnor från Södertälje på besök i lantbruksutställningen Foto Gunilla Follin

Kyrkvaktmästaren guidar oss i Hölö kyrka samt på Hölö kyrkogård Foto: Runo Palmgren

ur vår verksamhet

Hölo skola på besök

Foto: Gunilla Follin

En tacksam Erik

Det gamla tröskverket demonstrerades under Hemvändardagen

Foto: Enar Gustavsson

Mörkö cirkeln igång

Foto: Runo Palmgren

Från utflykten till Mariefred

Foto: Runo Palmgren

Kyrkliga syföreningen på bussresa 1964

Från vänster:

Britta Jansson	St Åby	Jullan Carlsson	Bökesta
Ingrid Rundqvist	Åbykvarn	Olga Björsten	Väsbytorp
Gun Berger	Prästgården	Iris Jonsson	Tösta
Ester Jakobsson	Hälleby	Göta Jansson	Åbynäs
Edit Törnvall	Åbykvarn	Alli Rundqvist	Åbykvarn
Lilla Elvira Andersson	Gustavsberg	Gunnel Lindkvist	Hejsta
Regina Fagerlund	Bökesta	Astrid Andersson	Edeby
Lisa Andersson	Österby	Elsa Lindblad	Valåker
Kyrkoherde Berger		Ina Nilsson	Hölö samhälle
Linnea Andersson	Kyrkskolan	Okänd	
Agda Runnkvist	Hölö samhälle	Två okända personer skymda	

Identifierade gjorde Maj Petersson som ber oss observera att samtliga deltagare (utom kyrkoherden) bär hatt !
Fotot har tillhört Agda Runnkvist.

Mörkö-smedens dotter

Av Olle Eriksson

Eftersom jag släktforskat under många år har jag drygt 100 förfäder i rakt nedstigande led som jag vet någonting om ; var de bodde, deras giftermål, deras barnaskara och deras dödsorsak. Det finns både bönder och torpare samt några få som lyckats få en bättre ställning. Det finns också sådana som av olika skäl drabbats av svåra motgångar.

Jag ska nu redogöra för vad kyrkböckerna har att berätta om Maria Christina Larsdotter, född 3.12.1812 vid Smeds-torp på Mörkö. Hon var min mors mormor.

När jag frågade min mor om vad hon kände till om sin egen mormor så fick jag svaret : "Just ingenting mer än hennes efterlämnade sparbössa, för på den tiden rådde bara nöd och elände, och det var inget man pratade om."

Jag fortsatte dock mitt sökande vid Uppsala Landsarkiv och fick med hjälp av framför allt husförhörslängderna veta en hel del om vad som varit så eländigt.

På 1800-talet fanns ju inget socialt skydds nät för den som fortfarande var arbetsför. Man fick själv söka en lösning när en kris uppstått, och förlita sig till egen förmåga för att överleva. Sockenstämmans män hade endast ansvar för bygdens äldsta och gav dem en plats i kön till fattighuset när livet gick mot sitt slut.

Maria Christinas far, liksom även hennes farfar hade ett gott yrke, de var båda sockensmeder på Mörkö under perioden 1780- 1820. Tjänsten gick oftast i arv. Även Maria Christinas 10 år äldre bror blev sockensmed.

Hennes värld kom dock att förändras inom några få år. Först dog farfadern av frossfeber senhösten 1819. Därefter dör hennes far i lungshot 1826, endast 41 år gammal. Marias mor blev änka med en son på 4 månader och tre döttrar: 3, 7 och 11 år gamla.

Jag går nu 15 år framåt i tiden och följer Maria Christinas öde. I kyrkböckerna kallas hon hädanefter Maja-Stina.

Hon gifte sig med statdrängen Johan Petter Nilsson och fick första barnet , Per August ,1845. Den 1.10.1847 föds dottern Maria Charlotta , som senare ska bli min mormor. Makarna flyttar tre veckor senare, dvs på statarnas flytt dag, den 24.10 till Salems socken, Högtorps gård. Året därefter flyttar de till Ekerö gård och ytterligare ett år senare till Uttringe gård. Där avlider Johan Petter i bröstsjukdom hösten 1850, blott 44 år gammal. Den femårige sonen dör också.

Maja-Stina blir nu tvungen att återvända till Mörkö där hon har anförvanter sedan tidigare. Hon gifte om sig med den sju år äldre änklungen Anders Larsson vid Baggstugan, vars hustru dött i barnsäng.

Makarna har varsitt barn från tidigare äktenskap och får en gemensam dotter, Anna Sophia, 1854. Lyckan tar snart slut, för även Anders Larsson dör, endast 46 år gammal. Anders son måste som blott 13-årig ta tjänst som dräng vid Löfhagen.

År 1859 finner Maja-Stina sin tredje man i torparen Pehr Persson vid Långdalen på Mörkö. I familjen finns fyra barn, Pehrs son, Maja-Stinas två döttrar och en tredje gemensam dotter.

År 1863 flyttar familjen till Wilhelmsdal. Äldsta dottern Maria Charlotta , min blivande mormor; tar vid 16 års ålder pigtjänst först vid Botten och sedan vid Löfhagen, vid Lundby och till sist vid Nökna där min blivande morfar, Carl Erik Eriksson tjänade som dräng.

Maja-Stina och Pehr bor kvar vid Wilhelmsdal fram till flytt dagen 1872 då de får plats vid Nyängsstugan. Pehr Persson kallas nu backstugusittare. Han dör 65 år gammal av "slemstockning" 1879. Maja-Stina dör fyra år senare av "vatten i bröstet, " även hon 65 år.

"Det fanns inget att berätta om Maja-Stina ", sa min mor, "det var ju bara nöd och elände". Självt tycker jag att hennes efterlevande ska få veta hur lätt det kunde vara att på den tiden drabbas av olyckor och därigenom hamna i de mindre lyckligt lottades skara.

Sollentuna 8.12.2009

Hälleby gård och gravar i Hölö kyrka

av Runo Palmgren

Hälleby gård i Hölö socken finns skriftligen belagd första gången på 1420-talet.

Ägarförhållandena har växlat under århundraden. Gården redovisas som skatte fram till 1584 då den tillsammans med Edeby och Vrå "blev lagd under kronan" utan någon orsak som är känd idag. Hans Lode fick gårdarna i förläning 1617. Sonen Gustaf Lode var gift med Anna Silversparre vars far gjorde ett byte med kronan med ett antal frälshemman som innebar att Edeby med några underlydande hemman, däribland Hälleby, förblev i Lodes ägo och undgick därmed reduktionen. Under den tid Anna Silversparre var änka gjorde hon ytterligare ett byte med kronan 1683, då hon avstod från Hällebyhemmanet. Gården satt upp ryttare, efter att Indelningsverket infördes på 1680-talet. Anna Silversparres andre make Rytthemästare Mathias Björnberg och efter hans död hustrun antecknas som rusthållare i Generalmönsterrullorna. Hälleby Rusthåll i Hölö socken disponeras 1696 av Rytthemästare Carl Gustaf Creutz, som vid den tiden var kompanichef för Södermanlands kompani i Livregementet till Häst. Creutz blev sedermera General i Karl XII's armé.

I min släktforskning har jag funnit att en släktgren av mina förfäder har varit bosatt på och ägt Hälleby gård sedan början av 1700-talet ända in på 1800-talet. Det är först på senare tid som jag har kommit fram till att flera grenar av slakten har bott på Hälleby i flera generationer. Ägarskapet har förts vidare genom köp från syskon efter arvskiften eller via arv genom bördns rätt.

Mönsterskrivaren Sven Ljungqvist kommer till Hölö runt år 1700 från Tystberga. Sven är mönsterskrivare i Livregementet till Häst och Hälleby är rusthåll för en indelt Ryttare i samma regemente. Mönsterskrivaren deltar inte i Livregementets bataljer under Stora Nordiska kriget, men han har kontakt med Creutz genom brevväxling under generalens fälttåg. Creutz hustru har vid flera tillfällen hälsningar till "Ljungqvisten".

Mönsterskrivaren köper Hälleby Rusthåll och levde under flera år på Hälleby där han dör 1720. Rusthållet baseras även på fastigheter i Tystberga och Dahla i Svärta, vilka är Augementshemman. Genom köp av Myra i Runtuna är Sven Ljungqvist Rusthållare för två ryttare i Livregementet, som ägare till Hälleby och Myra Rusthåll och därmed skattebefriad för dessa fastigheter. Man kan väl kalla det en dåtida skatteplanering.

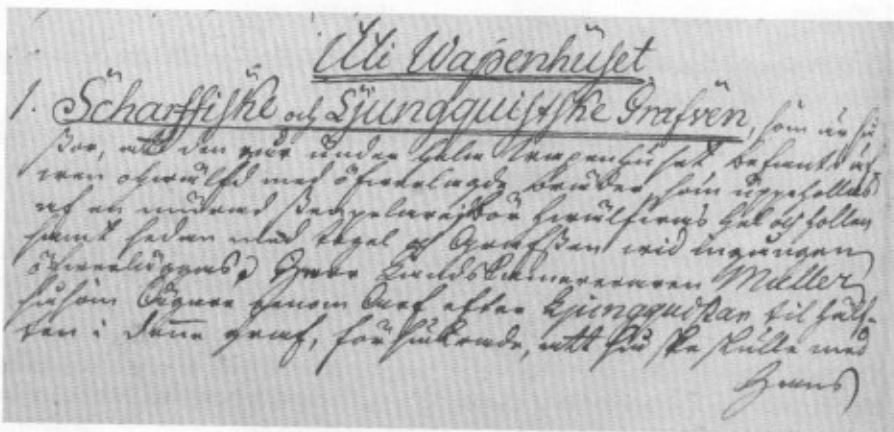
Min anfader och anmoder Sven Ljungqvist och Sigrid Kalm, vigdes i Bälinge 1690. De får sex barn varav tre är födda på Hälleby i Hölö. En son dör vid två års ålder. Äldsta sonen Benjamin blir Borgmästare i Eksjö, sonen Sven blir häradskrivare, kronofogde och mantalskommissarie även han i Småland.

Döttrarna Cajsa och Elisabet gifter sig båda med Kronofogdar: Catharina eller Cajsa är gift med Kronobefallningsman Olof Hagström, verksam i Jönåker och Hölebo/Oppunda och Villåttinge härader. Elisabeth gifter sig med Kronobefallningsman Johan Schultz på Eneby i Ytterjärna socken.

Den yngste sonen Fredrik, född 1706 i Hölö blir Rektor i Nyköping och gifter sig med dottern till Prosten i Nikolai socken, Samuel Pihl. Fredrik och hustrun Agneta och deras barn bosätter sig på Hälleby där han dör 1762. Familjen har även bostad i Nyköping i Rektorsgården vilken finns än idag.

Paret Ljungqvist- Kalm på Hälleby är dopvittnen till flera av de närmaste grannarnas barn i Hölö och av det kan man tolka att familjerna umgås relativt nära. Prosten Scharff och hans hustru Anna Stenius är dopvittne till Ljungqvists barn.

Sven Ljungqvist dör 1720 och samma år dör Prosten Scharffs hustru Anna Stenius. En gravskapas under dåvarande vapenhuset, vilken benämns Scharffska - Ljungqvistska gravan.

Svens Hustru "Sahl. Matronan Sigrid Gabrielsdotter Kalm" dör 1728 och i dödboken skriver Prosten Scharff "en hederlig matrona Bokhållare Ljungqvists änka god mot Lärare och fattiga. Begrafd med Predikan". Prosten Paulus Johannes Scharff dör 1743.

I samband med reparationsarbeten och ombyggnad i Hölö kyrka år 1993 återfann man gravkammaren som varit bortglömd under många år. Ivar Högström skrev en rapport till Stockholms läns museum och gjorde en del efterforskningar.

”Den funna gravkammaren ligger i ett utrymme som var en del av vapenhuset i Hölös tidigare kyrkobyggnad, som revs vid uppförandet av Hölö nuvarande kyrka i början av 1790-talet.

Vapenhuset sträckte sig även utanför nuvarande kyrkans södra långvägg, strax öster om tornbyggnaden, liksom den aktuella gravkammaren.”

Vid en inventering den 18 juni 1785 av gravarna under Hölö tidigare kyrka inför byggandet av Hölö nuvarande kyrka, färdigbyggd 1793, utförd under närvaro av samtliga kyrkoråd gjordes följande noteringar: *”Gravsyn Uti vapenhuset Scharffiske och Ljungqvistske gravarna, som är så stor att den är under hela vapenhuset, befanns även med överliggande bräder, som uppehålls av en murad pelare, bör välvas hel och hållen samt sedan med tegel och gravsten vid ingången överläggas. Herr Landskamreraren Müller (Helleby) såsom ägare genom arv efter Ljungkvistskan till hälften i denna grav försäkrade att så ske skulle med hans andel. Men om ingen av Scharffiska arvingarna utom Jonas Olssons hustru i Bökesta Eva Nejdell, en dotter-dotter av Prosten Scharff (hon var dotter till Scharffs dotter i första gifftet med Anna Monsdotter Stenius, Anna Elisabet Scharff och löjtnanten Johan Georg Nejdell) varken skriftligen eller muntligen sig anmält och hon yttrade sig icke vara i tillstånd att bestrida kostnaden för hälften till Landskamreraren Müller, tillsades hon en ytterligare gång tillsäga sina medarvingar om denna gravs skyndsamma reparation, som om den försummas blir orsak till att graven igenfylls. Hustrun Nejdells ansökning att sin rätt genom hand upå annan man transporterera, kunde kyrkoråde i stöd av Kung. Majts. senare författning och bud i detta ämne icke bevilja.*

Vid Protokollet Johan Florell (Kyrkoherde och hovpredikant)

De personer som gravkammaren är tillkommen för är: **Prosten Paulus Johannis Scharff** som avled Palmsöndagen 1743. Han hade då varit prästman i Hölö i 57 år varav kyrkoherde och prost i 55 år. Genom sina insatser under rysshärjningarna 1719 är han Hölös mest kända präst och invånare.

Den person han delar gravkammaren med är ägaren till Helleby gård, **Sven Ljungqvist**, som var samtida med prosten Scharff och som dog 1720.

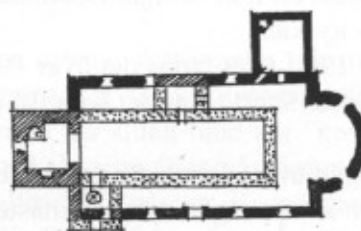
Man får hålla för troligt att de ytterligare personer som finns i gravkammaren är:

Prosten Scharffs hustru, **Anna Stenius** som dog samma år (1720) som Sven Ljungqvist och Ljungqvists hustru **Sigrid Gabrielsdotter Kalm** som dog 1728.

Stockholms Läns museum har dokumenterat att det finns 4 kistor i gravkammaren och de är alla sönderfallna. Man beslöt att graven skulle lämnas orörd och att låta gravfrid råda.

HÖLÖ TIDIGARE OCH NUVARANDE KYRKOR I FÖRHÅLLANDE TILL VARANDRA

▨ = Hölö nuvarande och tidigare kyrkor
 ▩ = Hölö nuvarande kyrka
 ▧ = Hölö tidigare kyrka

skala 1:400

Scharffiske och Ljungqvistske gravarna i gamla kyrkans vapenhus

1993-04-02
 Ivar Högström

Torsten Eriksson på Lötén uppsagd av Hörningsholm tillsammans med Mörkö's sista arrendebönder.

av Annika Ekberg Ortler

På ön Mörkö är ingenting sig likt. Visserligen domineras bygden fortfarande av familjen Bonde på Hörningsholms slott, som äger större delen av ön, men snart har de sista arrendebönderna försvunnit och därmed de levande jordbruket. Arrendatorerna varslades för fem år sedan och några har redan lämnat sina

gårdar. Endast ett litet skärgårdshemman, Ekö, på öns sydspets får finnas kvar samt gården Botten som ägs av kyrkan. I början av 1900-talet fanns det över 100 torp och gårdar som brukades på Mörkö. Överallt var det liv och rörelse. Snart finns det bara två gårdar kvar samt godset Hörningsholm.

Uppsägningen av de fem sista arrendatorerna kom som en chock för dem. Torsten Eriksson på Lötén är en av de uppsagda och han måste snart lämna den gård där han bott i 70 år. Han berättar vid ett samtal runt köksbordet att det som upprörde honom mest var att hans sonson Kim blivit lovad att få överta arrendet bara några månader före uppsägningen. Torsten och hans livskamrat Gunilla Follin var redan pensionärer men de föreställde sig en framtid där Kim var bonde medan de själva bodde i grannhuset och gav varandra råd och stöd.

Kim är fenomenal när det gäller att känna igen och ta hand om de 70 korna. Som tur är har han nu fått löfte om att ta över arrendet på en gård i Björnlunda. Torsten och Gunilla tänker flytta till sitt vinterbonade fritidshus i Nävekvarn.

Allting de gör nu gör de för sista gången. De har sått för sista gången, de har tröskat för sista gången, de tar hem djuren från sommarbetet på olika naturreservat för sista gången.

Lötén är en ganska stor gård på södra delen av Mörkö. Den egentliga huvudbyggnaden med inglasade verandor är från 1600-talet men används nu som sommarbostad. Torsten och Gunillas röda trähus ligger högt omgivet av ek och lönn och därifrån har man vacker utsikt över naturreservatet Kålsö och en vik av Östersjön. Huset uppfördes i början av 1900-talet som arbetarbostad med tre lägenheter och något uthyrningsrum. Det moderniserades senare och byggdes om till enfamiljshus. Ladugården är relativt nybyggd. Där vistas kreaturen vintertid och kan gå ut och in som de vill. Lötén lydde förr i världen direkt under Hörningsholm. Gården hade en egen telefonlinje, nr 1, direkt till Hörningsholm.

Torsten Eriksson har bott på gården Lötén sedan 1948. Då flyttade hans föräldrar till Mörkö för att komma närmare släkt och vänner. Modern hade redan 1918 flyttat med sina föräldrar till gården Ytterberga mitt på ön och Torsten vistades mycket hos mormor och morfar. Morbrodern bodde på Backen i Egelsvik. Torsten kände redan många av skolkamraterna när han började skolan i femte klass i Eneboda skola mitt på ön. Det var långt till skolan men det fanns skoltaxi. 12-13 barn trängde ihop sig i den sk. Volvosuggan. Efter sjunde klass ville kantorn som också var lärare att Torsten skulle fortsätta på läroverket i Södertälje som flera av kamraterna men han hade inte lust med det. Istället hjälpte han sin pappa med arbetet på gården.

En vinter gick han en lantbrukskurs i Skåne.

-Det var roligt, säger Torsten. Något lärde man sig också.

Det mesta hade Torsten lärt sig genom att han vuxit in i arbetet under hela uppväxten.

-Barn fick tidigt ta ansvar på den tiden och jag var engagerad i allt som hände på gården.

Gården var på 70 hektar åker liksom idag. Förutom Torsten och hans pappa arbetade två anställda på gården. De hade ingen skog utan ägnade sig åt spannmålsodling och mjölkproduktion. På vintarna körde de i skogen åt Hörningsholm. Torsten trivdes med jordbruksarbetet men var inte så intresserad av mjölkkor. Senare övergick man till köttdjur och dikor. Det har även funnits hästar och på senare tid grisar på gården. En gris blev så tam att den följde med sommargästerna på deras kvällspromenad som fick namnet "svinrundan". Några grisar parade sig med vildsvin vilket ansågs omöjligt. Resultatet blev några gråaktiga grisar med långa trynen som fotograferades av lokalpressen.

1958 tog Torsten över gården och flyttade från huvudbyggnaden till det hus som han snart ska lämna. Han gifte sig 1960 och familjen utökades med en son och en dotter. Så småningom blev det skilsmässa och 1984 flyttade Gunilla in på Lötén. När föräldrarna pensionerades flyttade de till Trosa.

-Det ska bli skönt att ta det lugnt, sa pappan. Sen kom han ut till gården och hjälpte till med arbetet nästan varje dag.

Torsten har numera med råge passerat pensionsåldern men arbetar fortfarande tillsammans med Kim som har ansvaret för gården. Tiden mellan januari och mars är särskilt intensiv eftersom korna kalvar då. Ibland föds fem, sex stycken på en natt. Gunilla har slutat med allt "kospring" men bokför fortfarande allt som händer med kor och kalvar. En kalv som föds på gården och som på sommaren är ute och betar är när den säljs på hösten journalförd åtta gånger. Korna stannar kvar så länge hos Torsten och Kim att de blir som gamla bekanta. En liten, 19 år gammal, ganska ful ko är flockens hövding och alla de andra korna har respekt för henne. Hon föder också de bästa kalvarna.

Sedan tio år tillbaka har Torsten ett avtal med Länsstyrelsen och Naturvårdsverket som innebär att hans kreatur håller markerna öppna på fyra olika naturreservaten bland annat på Mörkö och Fifong. Det är mycket uppskattat av både ko och kalv som har en drömtillvaro därute på somrarna och av besökarna som ser hur öppet och vackert det blir av att djuren betar. Några som däremot förstör åkrar och ängar för Torsten, Kim och Gunilla är de talrika vildsvinen.

-Det blir bara värre och värre, säger Gunilla. Jag går sällan ner till sjön eller promenerar i skogen numera. I skymningen kan man möta stora flockar med vildsvin och flera hundar har blivit illa tilltygade.

-Det luktar inte barrskog längre, säger Gunilla. Det luktar ananas och melon från skalén som svinen utfodras med. Tidigare var ängarna översållade med mandelblom, prästkragar och Adam och Eva och det fanns mycket svamp men nu är det mesta uppbökat.

Kanske bidrar vildsvinseländet till att Torsten och Gunilla försonat sig med tanken på att flytta. Hela den här tiden med uppsägning, avveckling och flyttkarusell har tagit på krafterna och nu tycker de att det ska bli skönt att flytta.

Trots allt har det funnits tid för fritidsintressen. Torsten och Gunilla har länge varit aktiva både i Mörkö Nya Bygdegårdsföreningen och i Hembygdsföreningen där Torsten fortfarande är ordförande.

Han har många minnen av personer, platser och händelser från ett långt liv på Mörkö. Det fanns utedansbana på ön förr och de boende ordnade överdådiga midsommarfester vid Näsudden nära Hörningsholms slott. Det var inte bara religiösa som sökte sig till frikyrkokapellet Tabor utan dit gick ungdomar också för att träffas om man inte bara dansade vid ett vägshål till dragspelsmusik.

Nu har dansmusiken tystnat på Mörkö och arrendeböndernas tid är förbi.